

DE VERTELLER VERTELT. INTERVIEW MET SIMON SCHAMA

Henk de Jong en Eric Jorink

"Als je als jonge doctoraalstudent of doctorandus net zulke kritiek krijgt op je werk als ik is dat angstaanjagend". Aldus de Simon Schama, een van de meest bekritiseerde historici van dit moment en auteur van *The embarrassment of riches*, *Patriots and liberators* en recentelijk *Citizens*. Vooral het eerste boek, waarin Schama op onorthodoxe wijze een schets geeft van de Republiek der Nederlanden en haar bewoners in de Gouden Eeuw is erg omstreken onder (vooral Nederlandse) vakgenoten¹. Schama wordt beschuldigd van onwetenschappelijke geschiedschrijving, slordigheid en *hineininterpretieren*. Op 15 en 17 november 1989 gaf Schama twee lezingen in Nederland, waaronder de Van der Leeuw-lezing in Groningen. Samen met onze collega's van *Skript* interviewden we hem tussen de bedrijven door. Een gesprek met een enthousiast en gedreven historicus over de kritiek op zijn werk, narratieve geschiedschrijving, het bed van Procrustes en breedsprakigheid.

(Ironisch:) *Waarom zijn uw boeken zo dik?*

Eh...Waarschijnlijk een slordige geest, zouden mijn critici zeggen. Geloof me of niet, maar ik neem me nooit voor een dik boek te schrijven.

Dat zegt u ook steeds in de inleidingen van uw boeken...

Het worden vermoeiende herhalingen. Als ik nog eens een dik boek schrijf zal ik me er niet meer voor excuseren. Merkwaardig genoeg was mijn tweede boek *Two Rothschilds and the land of Israël*, dat niemand ooit leest, mijzelf inbegrepen- niet zo dik. Waarschijnlijk omdat ik niet zoveel plezier had in het schrijven ervan. Mijn laatste boek over de Franse Revolutie was dunner geplanned. Het verwonderde me echter niet dat het zo dik werd. Het kreeg zijn vorm al schrijvende en deze vorm wilde ik absoluut volgen. Het is in alle opzichten een boek dat teruggrijpt op de 19e eeuw. Het is wel korter als veel 19e eeuwse geschiedschrijving, ofschoon het wel dezelfde alomvattendheid en rijkdom aan details nastreeft. Het beschrijft niet uitsluitend algemene gebeurtenissen, maar gaat, net als een 19e eeuwse roman, ook in op de privé-levens van mensen. Ik durf echter wel te voorspellen dat *Citizens* het dikste boek is wat ik ooit zal schrijven.

Cultuurhistorische werken als Overvloed en onbehagen, Montaignou van Le Roy Ladurie en De kaas en de wormen van Ginzburg verkopen erg goed. Betekent dit volgens u dat mensen meer interesse krijgen voor het verleden? Of betekent het juist het tegenovergestelde, namelijk dat mensen hun binding met het verleden verloren zijn, en naar de inwoners van de Republiek of Montaignou kijken alsof het aapjes in de dierentuin zijn?

Hmm, interessant. Wel, laat ik met de tweede helft van de vraag beginnen. Ik denk dat er een gevoel heerst verzwolgen te worden door het heden. Dat gevoel heerst nu overal, maar is vooral sterk in Amerika, waar bijvoorbeeld politieke problemen tot 30-seconden blokjes op het TV-journaal worden gereduceerd. Maar Amerika is ook de plaats waar goed geschreven vertellende geschiedschrijving -niet alleen die van mij, maar ook bijvoorbeeld van McFerson die een boek schreef over de Amerikaanse Burgeroorlog- erg goed verkoopt. Er is dus aan de ene kant frustratie over de extreem samengeperste notie van het hier-en-nu. Aan de andere kant is er een enorme honger naar kennis van de historische dimensie van het bestaan, met pogingen zowel de verschillen als overeenkomsten tussen vroegere- en andere culturen en het heden te ontdekken.

Om terug te komen op het eerste deel van de vraag. Ik weet niet zeker of de populariteit met de aantrekkingskracht van de cultuurgeschiedenis-waartoe ik mijn werk ook reken- te maken heeft. Ik zou willen dat het zo was. Maar ik denk dat de boeken die jullie noemden hun succes te danken hebben aan het feit dat ze zo ongelooflijk goed en beeldend geschreven zijn. Carlo Ginzburg met name -en veel anderen van deze nog tamelijk onbekende groep Italiaanse historici als Redondi en Calvi- staat in een lange traditie van zeer beeldende geschiedschrijving. Sommige boeken zijn net *detective-stories*. Ginzburg -die dat artikel *Chues* schreef: een *clue* tot Ginzburg zelf, denk ik- legt veel nadruk op de manier waarop hij het verhaal vormgeeft en de manier waarop het zich ontspint. Deze techniek zie je bij veel meer Italiaanse geschiedschrijving en literatuur, zoals bijvoorbeeld het werk van Moravia en de roman van Morante *Storia*. En Ginzburg zelf komt natuurlijk uit een literair en politiek geëngageerde familie.

Le Roy Ladurie schreef *Montaignou* niet lang nadat hij verklaard had dat alle historici binnen afzienbare tijd in witte jassen geklede wetenschappers zouden worden. Kort daarna realiseerde hij zich dat hij fout zat, en ging hij het tegenovergestelde doen. Niet alleen door verhalen te vertellen, maar ook door hierover te theoretiseren. Ik denk dat hij een buitengewoon interessant en inspirerend historicus is. Zijn eerste grote boek *Les paysans de Languedoc* is een klassieker. Gestructureerd, een oefening in de *longue durée*, maar met allerlei verhaallijnen erin verstoppt, zeker aan het eind. Het zijn voorbeelden van echte narratieve geschiedschrijving.

Tot mijn verdriet moet ik constateren dat analytische en narratieve geschiedschrijving over het algemeen tegenover elkaar gesteld worden. Alsof ze niet tot het zelfde *discours* zouden kunnen behoren. Volgens mij

kunnen ze heel goed samengaan. De *American Historical Review* had onlangs drie artikelen over de terugkeer van het narrativisme. Het werd hier echter gepresenteerd als een vorm van geschiedschrijving die vergezeld moet gaan met een extreem gecompliceerde theorie. Ik ontken het belang van theorievorming niet -voor *Citizens* las ik een enorme hoeveelheid theorie, misschien wel te veel- maar het komt uiteindelijk op de praktijk van het schrijven aan. Ik heb dus geen afkeer van theoretische introspectie en evenmin zie ik analytische- en narratieve geschiedschrijving als bittere vijanden van elkaar. Wanneer je echter een verhaal vertelt- zoals ik zelf heb ondervonden- dan lijkt het voor analytische historici alsof je ze voor gek zet, alsof er iets is fout gegaan in je brein en alsof je een verhaaltje voor kinderen vertelt. Ik bedoel, Ankersmit is een grote held in deze. Hij heeft een lans gebroken voor de intellectuele integriteit van de narratieve geschiedschrijving. Ik vertel de mensen in Amerika doorlopend dat ze zijn werk moeten lezen.

Simon Schama tijdens het interview in het Familiehôtel in Paterswolde (foto Bas Blokker)

De belangrijkste kritiek op u is dat u juist te veel vertelt en te weinig analyseert, meer literatuur schrijft dan geschiedschrijving bedrijft.

Tja. Het is ongeveer hetzelfde als tegen mensen, die beweren dat de zon om de aarde draait, zeggen dat dit niet per sé zo hoeft te zijn, en dat de aarde misschien wel om de zon draait. Het is een soort dialoog met doven. Ik moet eerlijk toegeven dat dat misschien wat neerbuigend klinkt, maar ik

heb tevens het gevoel zelf de les gelezen te worden. Ik heb het idee dat men over het algemeen mijn narrativisme niet helemaal begrijpt. Dat is met name het geval met het boek over de Franse Revolutie. Er was wel een hele goede kritiek op me, heel vleidend, in de *Frankfurter Allgemeine Zeitung* door Nipperdey. Een heel boeiend historicus, erg geïnteresseerd in politieke geschiedenis en narrativisme. Hij was ook kritisch en had een paar erg goede aanmerkingen. Hij had precies door wat ik met *Citizens* wilde. Het is een boek dat terugblikkt op de 19e eeuw en haar chronologische geschiedschrijving. Daarnaast is het een vertelling voor onze eigen tijd die zo gepreoccupeerd is met dingen als de relatie tussen het geheugen en haar objecten, de herinneringen zoals die van generatie op generatie overgaan, de rol van de vertellend historicus en datgene wat hij meent te vertellen.

De mensen die het meest vijandig tegenover *Overvloed en onbehagen* staan, met name tegemover het belang dat ik hecht aan metaforen en symbolen, zijn de mensen die er absoluut van overtuigd zijn dat er een *eenvoudige, wetenschappelijke* methode is om geschiedschrijving te bedrijven. Dat je als historicus het archief binnen loopt en dat daar *het verleden* op je ligt te wachten. Dat het ruwe materiaal wat zich daar bevindt het verleden *is* en dat alles wat je hoeft te doen, is te zorgen dat het op de een of andere manier in een boek rereproduceerd wordt. En dat er dus een soort van directe relatie tussen heden en verleden is. Henk Wesseling was gisteravond in de lezing die ik gaf in het Paleis op de Dam erg vriendelijk, of hij het nu met me eens was of niet -ik dacht van wel- en hij zette mijn methode nauwkeurig uiteen; te denken dat er een directe band met het verleden bestaat is de opgave van de geschiedschrijver wat te eenvoudig voorstellen.

Bent u zich bewust van gevaren van narrativisme. Subjectiviteit bijvoorbeeld?

Ik denk dat objectiviteit, om precies te zijn, de *illusie* van objectiviteit, een groter gevaar is dan subjectiviteit.

Beiden kunnen gevaarlijk zijn.

Oh, zeker. Ik denk dat je als auteur simpelweg moet *stellen* dat je subjectief bent. In *Citizens* zit geen enkele pretentie dat hier een soort olympische historicus zonder vooroordelen, gevoelens en meningen aan het werk is, die eenvoudigweg onpersoonlijk observeert en beschrijft. Daarom beroep ik me in het begin op Michelet en, hoewel hij het waarschijnlijk zou ontkennen, is het boek in zijn geest geschreven..."Hier ben ik, ik schrijf dit boek voor U, mijn studenten aan de Sorbonne, het is 1840 en U kent mijn gevoelens, U kent de opinies die ik er op nahoud, U weet hoe *engagé* ik ben. Hier ben ik, hier is mijn boek!" Deze methode wil ik niet aan iedereen opleggen. Maar in mijn eigen werk wil ik dat wel, en ik zou wensen dat historici ophielden zich voor deze methode te schamen. Dat is

het probleem met de professionele toon in de vakliteratuur. Je wordt geacht je persoonlijkheid volkomen weg te cijferen.

Kunt u wat meer over uw methode vertellen? Want juist daar richt de voornaamste kritiek zich op. Om J.L. Price te citeren...

Oh nee!!!"Onwetenschappelijke geschiedschrijving"!!!

Price schrijft: "His penchant for socio-psychological explanations based, it would seem, on intuition rather than evidence, is more likely to evoke a similarly irrational response rather than to initiate a fruitful discussion".²

That is an extremely stupid thing to say. You may quote me on that. Ik was woest over dat stuk. Laat ik over deze persoon en dit artikel het volgende zeggen...Over het algemeen -enkele uitzonderingen daargelaten; er waren recensies die kritisch maar *fair* waren- was de ontvangst van *Overvloed en onbehagen* onder mijn academische collega's extreem onvriendelijk. Extreem onvriendelijk, en extreem....Men deed geen enkele moeite de opzet van het boek te begrijpen. En Price gaf me niet eenmaal, maar tweemaal een slechte kritiek -dat gaat tegen alle academische hoffelijkheid in. Ik had het gevoel dat zijn artikel zo'n totale misvatting van mijn boek was, dat ik niet wilde reageren. Dat was misschien fout. Hij beschuldigt me van onwetenschappelijke geschiedschrijving. Dat is prima, want zoals je weet ben ik van mening dat geschiedenis geen exacte wetenschap is, dat het helemaal geen wetenschap is³. Maar het idee dat je geen wetenschappelijke geschiedschrijving bedrijft wil natuurlijk niet zeggen dat je met een fantastisch soort dagdromerij bezig bent. Ik bedoel, *Overvloed en onbehagen* is het resultaat van jaren werk in de archieven. Ik gebruik exact hetzelfde soort materiaal als dat Price doet. Maar ik ben geïnteresseerd in de voor hem gevaarlijke zone van metafoor en symboliek.

Laat ik hetzelfde voorbeeld nemen als hij; het is een erg goed voorbeeld. Kijk, zegt Price, Schama begint met het verhaal van de waterkelder. Dat is een prachtige retorische truuk, maar die kelder heeft nooit bestaan. Nu, dat beweer ik ook helemaal niet. Het is absoluut niet duidelijk of die kelder nu wel of niet bestaan heeft. Wat ik zeg is dat hij misschien niet bestaan heeft, zoals Jan Wagenaar in zijn *Geschiedenis van Amsterdam* stelt. Maar het probleem is dat er 25 bronnen zijn -alle buitenlandse, dat is waar- die de kelder vermelden, en enkele claimen hem zelfs gezien te hebben. Het bestaan is dus onzeker, en dat is precies wat ik in *Overvloed* beweer. Ik stel: zelfs als de kelder niet bestond, werd het gepresenteerd als een soort...Ik zal een anekdote vertellen. Op *Calvin College* in Michigan doceert professor Van Brink, wiens familie in de vorige eeuw van Walcheren naar Amerika kwam. Hij is nu in de negentig, maar hij herinnert zich nog hoe zijn *grootvader* in Michigan tegen hem zei: (Schama schakelt hier over op het Nederlands) *"Je moet je ontbijt opeten, of ik zal je in de waterkelder zetten"*. Deze imaginaire waterkelder was dus van Walcheren naar Amerika meegenomen. Het was voor mij niet

belangrijk of de waterkelder zich al dan niet aan de Heilige Weg bevond, maar dat hij in een soort volksmentaliteit bestond.

Price beschuldigt me ervan op een onverantwoordelijke manier te spelen met mijn bronnen. Ik was juist extreem voorzichtig met mijn bewijsvoering voor en tegen. *Soit*. Genoeg hierover. Het is een heel specifiek punt van kritiek. Ik heb het gevoel dat veel van die kritiek mijn positie karikaturaliseert. Alsof ik een soort tweederangs dichter ben, een obscurantist die studenten overhaalt al hun vaardigheden te vergeten.

Heeft u nooit overwogen een beschouwing of rechtvaardiging voor uw methode te geven?

Een soort systematisch artikel? Wel, mijn methode wisselt bij elk groot onderwerp. Ik ben nu bezig met materiaal over landschappen, en ik gebruik weer een andere methode dan vroeger. Om eerlijk te zijn, ik houd niet zo van methodologische artikelen. Ze zijn nogal saai om te lezen. Maar aangezien mensen niet begrijpen wat ik doe wordt het misschien tijd. Ik denk dat ik wel iets specifieks over *Overvloed en onbehagen* kan zeggen en over de manier waarop ik de culturele antropologie gebruik. Rudolf Dekker, Willem Frijhoff, de mensen van de Erasmus Universiteit, dat zijn de mensen die het meest sympatiek tegenover mijn methode staan, dat zijn degenen die begrijpen hoe ik te werk ging met dat boek, of ze het er nu mee eens zijn of niet. Ze vroegen zich in ieder geval niet af of ik wetenschappelijk te werk ging -dat hoefde ook niet, want ik was niet wetenschappelijk. Dekker schreef goede recensies in *Het Parool* en het *Tijdschrift voor Theoretische Geschiedenis*. Hun kritiek sneed hout; met sommige opmerkingen was ik het eens, anderen zou ik willen weerleggen.

In Overvloed en onbehagen leent u methodes uit de culturele antropologie; een maatschappij, een cultuur, wordt gezien als een geheel en er wordt gezocht naar de grootste gemene deler hiervan. Bent u niet bang dat dit de uitkomst van het onderzoek bij voorbaat al beïnvloed? Dat de feiten worden gezocht of passend worden gemaakt om het beeld dat de onderzoeker al van de cultuur had te illustreren?

Dat is faire kritiek. Ik denk dat ik mij daar inderdaad schuldig aan heb gemaakt. Herman Pleij en Eddy de Jongh hebben dat ook al opgemerkt. Terechte kritiek, denk ik. Ze vonden me te hegeliaans -merkwaardig om me als zodanig voor te stellen. Ik ben geen hegeliaan, maar ik heb misschien een obsessie voor het bed van Procrustes, waarop ik alles passend wil maken. Tegelijk zou ik willen opmerken dat de cruciale ondertitel van mijn boek '*An interpretation of Dutch Culture...*' in het Nederlands werd vertaald met '*De Nederlandse cultuur...*' Dat is absurd.

Het woord *interpretatie* is ontleend aan de culturele antropologie, aan mensen als Pritchard, Levi-Strauss, Geertz en Turner, die denken dat bepaalde verschijnselen aanknopingspunten zijn om een gehele cultuur en de relaties daarbinnen te begrijpen. Het is niet mijn bedoeling om te

zeggen: dit is alles wat er is. Dat handel en zaken er niet toe doen, statistiek niet, dat niet-symbolische dingen niet belangrijk waren in de Nederlandse cultuur. In de inleiding van mijn boek stel ik alleen dat de zone van symbool en metafoor in de historiografie van de Gouden Eeuw onderbelicht is gebleven. Misschien was het fout om de materiële geschiedenis -zowel marxistisch als niet-marxistisch- zo scherp aan te vallen. Maar ik wilde het wel zo stellen, denk ik. Het antwoord op jullie vraag is dus ja, ik denk dat jullie gelijk hebben. Maar als je -zoals ik- veel antropologie hebt gelezen heb je de neiging de dingen meer passend te willen maken dan ze daadwerkelijk zijn. In *Citizens* is dat veel minder het geval.

Uw lezing morgen, over de Nederlandse cultuur in de 19e eeuw heeft de titel Noach's arch or 'the unripe nectarine'. Uw voorkeur lijkt nadrukkelijk uit te gaan naar het gebruik van metaforen.

Nee, eigenlijk....Deze exemplarische kwalificaties zijn beelden die Franse en Britse critici in de 19e eeuw van Nederland hadden. Ze wilden deze beelden in één woord samen vatten. Het zijn uiteraard geen kwalificaties over de 19e eeuwse Nederlandse *werkelijkheid*. Het is waar, ik ben geïnteresseerd in metaforen, beelden, *mindsets*. Ik ben ook erg geïnteresseerd in de geschiedenis van het cliché. Ik geloof niet dat cliché's gelijk zijn aan de historische werkelijkheid, ze zijn alleen een krachtig element *binnen* deze werkelijkheid.

Aan de ene kant krijgt u veel kritiek van vakgenoten, aan de andere kant verkoopt u erg goed. Voor wie schrijft u nu eigenlijk?

Mijn vrouw! Ik schrijf niet uitsluitend voor mijn academische collega's, geschiedschrijving is traditioneel iets dat ook buiten de universiteit bedreven en gelezen wordt. Ik zet me niet bewust af tegen de academische geschiedschrijving, zo'n zelfbewuste rebel ben ik niet. Ik denk dat ik schrijf voor de intelligente lezer met een brede belangstelling, die zich op de universiteit op z'n gemak zou voelen maar die niet noodzakelijkerwijs een professioneel historicus is. Sommige boeken zijn anders. *Citizens* is wél geschreven voor een breed publiek, *Overvloed* zeker niet.

Is er een relatie tussen de hoeveelheid boeken die een historicus verkoopt en de kritiek die hij van zijn collega's krijgt?

Tja, maar dat is niet het probleem van de schrijver natuurlijk. Voor sommige mensen is het wel een stigma, denk ik. Ik bedoel, er is een bepaalde manier om mijn boeken te recenseren. Die begint met te vertellen hoeveel honderdduizend exemplaren ik verkocht zou hebben -de wildste verhalen doen hierover de ronde- en stelt dan vervolgens dat het boek dus geen serieus historisch werk kan zijn. Die mening is wat mij betreft het probleem van die recensenten. Lang niet al mijn collega's delen die

mening, vooral niet in Amerika of Frankrijk. Aan de andere kant is het natuurlijk ook niet zo dat een *bestseller* per definitie goede geschiedschrijving is. Dat zou even absurd zijn als de veronderstelling dat een *worstseller* garant staat voor kwaliteit.

Hebben historici een verantwoordelijkheid?

Zeker, zeker. Loodgieters hebben ook een verantwoordelijkheid, niet? Historici hebben de taak de waarheid te vertellen en het verleden levend te houden. Misschien dat ik die overtuiging zo sterk heb omdat in de Verenigde Staten leef, waar herinneringen zo vluchtig zijn. Het verleden is daar het nieuwsbericht van vorige week. Als motto in *Citizens* citeer ik Michelet, die zegt dat het de taak van de historicus is om mensen wiens leven druk bezet was of kort een ander leven te geven. Volgens W. H. Auden is wat een historicus doet "to break bread with the dead". Ik denk dat het iets heel ontroerends is, een heel geestelijke onderneming. Ik zal jullie een kort verhaal vertellen, dat volgens mij de taak van een historicus illustreert.

15,16,17....nee, 20 jaar geleden zat ik in het Algemeen Rijksarchief te werken; ik zat pakken met correspondentie van de Nationale Vergadering te bestuderen. Bij een van deze pakketjes was het zegel nog niet verbroken. Het was afkomstig van een soldaat die in de Vergadering was gekozen maar die, omdat hij voortijdig stierf, nooit was geïnstaleerd. Samen met de man die toezicht hield op de zaal opende ik het pakket -het was in het oude archief, in het nieuwe zou zoiets nooit kunnen gebeuren, denk ik. Het was ontroerend. In het pakje zat de persoonlijke correspondentie die deze soldaat naar zijn vrouw had gestuurd vlak voordat hij stierf, maar op de een of andere manier was het niet bij haar, maar op de burelen van de Nationale Vergadering terecht gekomen. Het bevatte niet alleen zijn politieke papieren, maar ook wat persoonlijke bezittingen, die hij verstuurd had omdat hij het voorgevoel had te zullen sneuvelen -wat ook gebeurde, in de slag bij Castricum. Een van de dingen was een abonnement voor een serie uitvoeringen van kamermuziek. Het tweede ding was zijn identiteitskaart voor de Nationale Vergadering -een silhouet van zijn gezicht. Het derde was een lok van het haar van zijn vrouw, bijeengehouden door een lint, waarvan je -doordat het pakje nooit was geopend- het parfum nog steeds kon ruiken. Het was buitengewoon. Dit was echt "breaking bread with the dead". Voor me lag dus een heel leven; een cultureel, een privé en een politiek leven. Ik moest deze fragmenten opnieuw tot leven brengen. Ik geloof niet zozeer dat ik een speciale verantwoordelijkheid heb voor de nagedachtenis van deze ene man, maar meer voor een nagedachtenis in collectieve zin. Historici zijn de collega's van de doden. Ze moeten hun nagedachtenis levend houden. De doden; dát zijn de mensen met wie historici samenwerken, niet met academici.

Zou Overvloed en onbehagen door een Nederlands historicus geschreven kunnen zijn?

Het zou misschien beter geweest zijn als dat gebeurt was, ja.

Zoiets lijkt nauwelijks mogelijk in Nederland.

Jullie kunnen dat beter beoordelen dan ik, denk ik. Het boek geeft voornamelijk het beeld van een *outsider* weer. Aan de ene kant is het zo dat ik nooit even diep in de Nederlandse cultuur zou kunnen doordringen als jullie. Aan de andere kant kan ik juist grotere risico's nemen dan een Nederlandse doctorandus, die om begrijpelijke redenen meer orthodox in zijn aanpak zal zijn.

Er is in Nederland een fantastische traditie in narratieve geschiedschrijving die zeker teruggaat tot Geyl, de Romeins, Huizinga en Groen van Prinsterer. Deze hadden absoluut geen probleem met het schrijven van boeken vol verbeeldingskracht. En ze maakten zich niet druk over een strakke definiëring van het begrip 'geschiedschrijving'. Ik bedoel, Huizinga is natuurlijk hét voorbeeld van iemand die extreem openstond voor andere disciplines zoals culturele antropologie, psychologie en taalwetenschappen. En de Romeins sloten zich met hun politieke engagement evenmin op binnen de muren van de Academie. Er is dus een enorme traditie van verhalende Nederlandse historici die eerder en beter dan ik geschreven hebben.

En nu?

Tja, jullie hebben gelezen wat mijn Nederlandse collega's van me vinden. Ik bedoel, dat is nu precies wat het zo moeilijk maakt. Als je als jonge doctoraalstudent of doctorandus net zulke kritiek krijgt op je werk als ik is dat angstaanjagend. Je wilt niet dat ze zulke dingen over je schrijven, dus kijk je wel uit om risico te lopen en je nek uit te steken. Het is veel veiliger om een kort, goed onderbouwd artikel, gebaseerd op één archief of bron, handelend over één voorval te schrijven; dan heb je niets te verliezen. Het is de tactiek van het minste risico.

Noten

1. *The embarrassment of riches* werd onder andere gerecenceerd door E. de Jongh in *NRC-Handelsblad* 21-8-1987, K. van Berkel in *Spiegel Historiael* nr.11 1988, R.Dekker in *Theoretische Geschiedenis* nr.1 1989, A.Th. van Deursen in *Ons erfdeel* nr.4 1989, R.van Gelder in *Tijdschrift voor Geschiedenis* nr.1 1989, J.L. Price, H.F.K. van Nierop en E.O.G. Haitsma Mulier in het discussiedossier over het boek in *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* nr.1 1989. Dit dossier werd door de redactie van *BMGN* opgestuurd naar Schama, die hierop niet reageerde.

2. J.L. Price, 'The dangers of unscientific history; Schama and the Dutch seventeenth-century' *BMGN* 102 (1989) nr.1, pp.39-42.
3. Schama gebruikt hier het woord *science*. Dit woord zorgde eerder voor verwarring, aangezien het niet exact hetzelfde als 'wetenschap' betekent. Schama bedoelt hier niet dat een historicus maar wat aan kan rotzooien, maar dat hij zich wel terdege aan de regels van het *scholarship* moet houden. Zie hiervoor het interview dat Paul Brill met Schama had in *de Volkskrant*, 15 oktober 1989.